

KAMIL MIELNICZUK

Instytut Liturgiki i Homiletyki KUL

Teologia wniesienia darów w liturgii bizantyjskiej na przykładzie obrzędów Wielkiego Wejścia

Obrzęd przyniesienia, przygotowania i oddania darów Bogu był obecny w liturgii Mszy św. od samego początku. Jego ślady można dostrzec już we wczesnochrześcijańskich agapach, kiedy to wierni przynosili pokarmy, które były rozdzielane wśród wszystkich uczestników liturgii, a część chleba i wina była przeznaczana na materię eucharystyczną¹. Przez wieki różne ryty liturgiczne wypracowały własne, bogate pod względem ceremonialnym i teologicznym, obrzędy przygotowania i złożenia darów. W liturgii bizantyjskiej – inaczej niż w liturgii rzymskiej – przygotowanie i wniesienie darów jest rozdzielone na dwa, mocno rozbudowane, obrzędy: *proskomidię* i Wielkie Wejście. Przejawia się w nich charakterystyczny rys liturgicznej duchowości Wschodu, pełnej symboliki z bogatą zewnętrzną obrzędowością. Przedmiotem niniejszego studium jest teologiczny wymiar wniesienia darów w obrzędzie Wielkiego Wejścia.

1. Rys historyczny

W obrzędzie Wielkiego Wejścia kluczową rolę będzie odgrywało wniesienie darów ofiarnych, które dotąd znajdowały się na ołtarzyku zwanym *prothesis*. Jednakże w ramach Wielkiego Wejścia mają miejsce również inne obrzędy: śpiew hymnu Cherubinów, modlitwa kapłana, obrzęd kadzenia oraz – po wspomnianym wniesieniu darów – dialog celebransa z diakonem.

Spisane świadectwa dotyczące tego obrzędu sięgają VI w.; wtedy towarzyszył mu śpiew Ps 23,7-10, przeplatany aklamacją „Alleluja”. Do VIII w. był on łączony z *pro-*

¹ Por. P. PARSCH, *Wtajemniczenie w Ofiarę Mszy Świętej*, Kraków 1947, s. 133.

skomidia i przynoszeniem darów przez wiernych, dlatego Wielkie Wejście było jeszcze wtedy procesją polegającą na przynoszeniu i składaniu darów na ołtarzu. Ówczesnie te dwa obrzędy występowały po liturgii katechumenów, natomiast zmiany, jakie pojawiły się od VIII w., musiały również mieć wpływ na naturę obrzędów Wielkiego Wejścia, które stały się rytmem przenoszenia darów już uprzednio przygotowanych².

2. Analiza obrzędów

Wielkie Wejście rozpoczyna się od otwarcia wielkich wrót ikonostasu. W tym czasie chór rozpoczyna śpiew hymnu Cherubinów, który jest obecny w liturgii od ok. 574 r., a od VIII w. posiadający już bardzo uroczysty charakter. Sens, jaki na Zachodzie spełnia antyfona na ofiarowanie, na Wschodzie wyrażał właśnie ów *Cherubikon*³. Jego treść jest następująca: „Którzy Cherubinów tajemnie przedstawiamy i życiodajnej Trójcy trój święty hymn śpiewamy, odrzucmy teraz wszelką życia troskę. Abyśmy podjęli Króla wszystkich, którego niewidzialnie niosą zastępy Anielskie. Alleluja. Alleluja. Alleluja”. W swojej myśli przewodniej ma przypominać, że nasza liturgia ziemską jest odbiciem liturgii niebieskiej. W takiej wizji wierni stają się ikonami Cherubinów, którzy bez przerwy wychwalają Boga. Uczestnictwo w Boskiej liturgii wymaga od uczestników, aby porzucili „teraz wszelką życia troskę”, a całkowicie zaangażowali się w sprawę ducha. W hymnie wybrzmiewa również konieczność właściwego „podjęcia” Stwórcy, niesionego przez zastępy anielskie. Dokładniejsze tłumaczenie podaje: „którego niewidzialne na tarczach niosą zastępy aniołów”⁴. Do obrazu niesienia na tarczach odwołuje się J. Czernski, który widzi w nim nawiązanie do tradycji rzymskiego wojska, które po zwycięstwie nosiło cesarza na tarczach. W ten sposób kapłan i diakon, gdy przynoszą chleb i wino, wyobrażają jakby żołnierzy, którzy na tarczach niosą cesarza⁵.

Diakon⁶ dokonuje okadzenia ołtarza, sanktuarium, obrazów świętych i wiernych odmawiając Ps 50. W tym czasie kapłan odmawia po cichu modlitwę Wielkiego

² Por. J. CZERSKI, *Boska liturgia św. Jana Chryzostoma. Wprowadzenie liturgiczno-biblijne do Liturgii Eucharystycznej Kościoła Wschodniego*, Opole 1998, s. 103–104.

³ Por. H. PAPROCKI, *Misterium Eucharystii. Interpretacja genetyczna liturgii bizantyjskiej*, Kraków 2010, s. 214.

⁴ Tłum. za: J. CZERSKI (red.), *Liturgikon Bizantyjski. Liturgia Eucharystyczna św. Jana Chryzostoma*, Opole 2002.

⁵ Por. J. CZERSKI, *Boska liturgia*, s. 104–105.

⁶ W Kościołach o tradycji słowiańskiej okadzenia dokonuje diakon, natomiast u Greków – kapłan.

Wejścia (modlitwa hymnu Cherubinów). Inaczej niż przy innych modlitwach, ma ona charakter bardziej osobisty. J. Czernski wyróżnia w niej pięć idei teologicznych. Pierwszą jest przekazanie prawdy o Chrystusowym kapłaństwie oraz o Jego jedynej i wiecznej ofierze. Ta ofiara aktualizuje się dzięki sakramentowi kapłaństwa. Następnie modlitwa hymnu Cherubinów wskazuje na niegodność wszystkich ludzi do służby kapłańskiej, która polega na służeniu i zbliżaniu się do Boga Wszchemogącego. Ci, którzy mają przyjąć dar kapłaństwa, są wybierani przez Stwórcę z powodu Jego miłości. Modlitwa wyraża również prawdę, iż kapłaństwo nie uwalnia od wad i przewinień, dlatego w pełni świadomy swojej słabości kapłan prosi Zbawiciela o oczyszczenie duszy i serca z tego, co jest w nich złe. Ostatnią ideą obecną w tej modlitwie jest pewna forma epiklezy, w której kapłan prosi Ducha Świętego o uzdolnienie do służby przed ołtarzem i konsekracji ofiarowanych darów⁷. H. Paprocki wskazuje również na mocno klerykałną teologię kapłaństwa, która przebija z tej modlitwy, oraz rozumienie komunii nie tyle jako zjednoczenie z Ciałem Chrystusa, tj. Kościołem, co bardziej jako przyjęcie boskości⁸.

Po zakończeniu kadzenia i odmówieniu modlitwy kapłan wraz z diakonem stają przed ołtarzem i odmawiają hymn Cherubinów, po czym idą do *proskomidijnika*. Kapłan mówi: „Boże, oczyść mnie grzesznego”. Na co diakon odpowiada: „Wznieś, władko”. Kapłan zdejmuje z darów okrywający je *aer* i wkłada go na ramiona diakona, mówiąc: „Wznieście ręce wasze ku świętemu i błogosławcie Pana”. Następnie uważnie kładzie na głowie diakona dysk z chlebem, zakryty małym welonem. Diakon na palcu prawej ręki trzyma również kadzielnicę. W tym czasie celebrans bierze kielich z winem, który także jest zasłonięty welonem⁹. Procesja z darami, która ma się rozpocząć, jest o wiele bardziej uroczysta i wymowna w tradycji greckiej, niż słowiańskiej. U Greków procesja odbywa się przez całą cerkiew, a prowadzi ją ministrant z krzyżem. Poprzez fakt procesji przez całą cerkiew jest wyrażany, na sposób symboliczny, udział wszystkich wiernych w ofierze eucharystycznej¹⁰. W czasie procesji diakon, a następnie kapłan śpiewają: „Wszystkich was niech wspomni Pan Bóg w swoim Królestwie, w każdym czasie, teraz i zawsze, i na wieki wieków”¹¹. Gdy procesja dojdzie do ikonostasu, rozpoczynają się modlitwy błagalne. Odpowiedzią jest śpiew „Amen”, po czym

⁷ Por. J. CZERNSKI, *Boska liturgia*, s. 106–107.

⁸ Por. H. PAPROCKI, *Misterium Eucharystii*, s. 217.

⁹ Por. A.J. NOWOWIEJSKI, *Wykład Liturgii Kościoła Katolickiego*, t. V: *Msza Święta*, Płock 1993, s. 1475.

¹⁰ Por. J. CZERNSKI, *Boska liturgia*, s. 107–108.

¹¹ Za: J. Czernski (red.), *Liturgikon Bizantyjski. Liturgia Eucharystyczna św. Jana Chryzostoma*, Opole 2002.

następuje dalsza część hymnu Cherubinów¹². P. Evdokimov widzi w tej procesji ikonę uroczystego wjazdu Chrystusa do Jerozolimy, w której to procesji wierni stają się symbolem orszaku Króla¹³. Jednakże H. Paprocki polemizuje z tą opinią, wskazując, że autor nie bierze pod uwagę zmian, jakie przez wieki zaszły w symbolice tego obrzędu. Wskazuje on, że pierwotnie wielkie wejście symbolizowało pogrzeb Chrystusa. Następnie rozwój ceremonialności i splendoru liturgicznego zatarł tę symbolikę¹⁴.

Następnie diakon wchodzi przez środkowe wrota i mówi do wchodzącego kapłana: „Niech Pan Bóg wspomni twoje kapłaństwo w królestwie swoim”, na co kapłan odpowiada: „Niech Pan Bóg wspomni twój diakonat w królestwie swoim, w każdym czasie, teraz i zawsze i na wieki wieków”. Następnie kapłan stawia na ołtarzu kielich, odbiera od diakona dysk, który również umieszcza na ołtarzu, odmawiając *troparion*: „Dostojny Józef, zdjąwszy z drzewa przeczyste Ciało Twoje, całunem czystym owinał i wonnościami namaściwszy, złożył w grobie. W grobie Ciałem, w otchłani duszą jako Bóg, w raju zaś z łotrem, na tronie z Ojcem i Duchem byłeś, Chryste, wszystko napelniający, Ty, którego żadne słowo opisać nie może. Zaprawdę piękniejszy od raju i jaśniejszy od weselnej komnaty królewskiej okazał się dla nas, Chryste, grób Twój życiodajny, źródło naszego zmartwychwstania”¹⁵. Ponieważ ów *troparion* jest zaczerpnięty z liturgii Wielkiego Piątku, możemy domyślać się, że pierwotną symboliką Wielkiego Wejścia był właśnie pogrzeb Chrystusa¹⁶.

Następnie kapłan zdejmuje małe welony z dysku i kielicha, jak również *aer* z ramion diakona, a po okadzeniu go, przykrywa nim złożone dary, wypowiadając pierwszą część *troparion* „Dostojny Józef...”. Kapłan trzykrotnie okadza dary, odmawiając Ps 50,20-21¹⁷: „Okaz, Panie, łaskawość Twoją Syjonowi, i niech zostaną odbudowane mury Jerozolimy, wtedy zechcesz przyjąć ofiarę sprawiedliwości, dary i całopalenia, wtedy położą na ołtarzu Twym cielce”¹⁸.

Wielkie Wejście kończy się dialogiem celebransa z diakonem. Ów dialog rozpoczyna się od prośby celebransa: „Wspomnij mnie, bracie i współcelebransie”, na co diakon odpowiada słowami: „Niech Pan Bóg wspomni twoje kapłaństwo w królestwie swoim”. Następnie ze schyloną głową prosi kapłana: „Pomódl się

¹² Por. J. CZERSKI, *Boska liturgia*, s. 108.

¹³ Por. P. EVDOKIMOV, *Prawosławie*, Warszawa 2003, s. 275.

¹⁴ Por. H. PAPROCKI, *Misterium Eucharystii*, s. 224–225.

¹⁵ Por. A.J. NOWOWIEJSKI, *Wykład Liturgii Kościoła*, s. 1475–1476.

¹⁶ Por. H. PAPROCKI, *Misterium Eucharystii*, s. 227.

¹⁷ *Liturgikon Bizantyjski* przewiduje jedynie w. 21b.

¹⁸ Por. A.J. NOWOWIEJSKI, *Wykład Liturgii*, s. 1476.

za mnie, władcyko święty”. Celebrans udziela błogosławieństwa diakonowi, wypowiadając słowa: „Duch Święty zstąpi na ciebie i moc Najwyższego ogarnie cię swoim cieniem”. Z kolei diakon w odpowiedzi mówi: „Tenże Duch współdziałać będzie z nami przez wszystkie dni życia naszego. Wspomnij mnie, władcyko święty”. Celebrans odpowiada: „Niech Pan Bóg wspomni ciebie w królestwie swoim, w każdym czasie, teraz i zawsze, i na wieki wieków”. Diakon kończy dialog poprzez potwierdzające go „Amen”. W dialogu tym są obecne dwie zasadnicze idee. Pierwszą jest wzajemna modlitwa celebransa i diakona, a drugą jest epikleza wzywająca Ducha Świętego. Cytowany w pracy tekst z prawosławnego modlitewnika mówi o „współdziałaniu” Ducha Świętego. Jednakże tłumaczenie cytowane przez J. Czernskiego¹⁹ jest bardziej wyraziste: „Niech tenże Duch sprawuje z nami liturgię po wszystkie dni naszego życia”²⁰. W ten sposób widać, że rola Ducha Świętego w Boskiej Liturgii jest bardzo duża, nie jest On jedynie asystentem, lecz tym, który sprawuje liturgię wraz z kapłanem i diakonem. W takim rozumieniu On jest tym, który faktycznie przewodniczy obrzędowi Boskiej Liturgii, który przemienia złożone dary w Najświętsze Postacie i uobecnia mękę, śmierć i zmartwychwstanie Boskiego Syna. W tym kontekście rozumienie liturgii nie ogranicza się tylko do sprawowanej Boskiej Liturgii, ale rozszerza się na liturgię całego życia ludzkiego, w której Duch Święty będzie obecny²¹. H. Paprocki widzi w tym dialogu paralelizm z *Orate fratres* rytu rzymskiego²².

3. Interpretacje mistagogiczne

J. Czernski przywołuje różne interpretacje mistagogiczne obrzędów Wielkiego Wejścia. Ich różnorodność wskazuje z jednej strony na to, że interpretacja tej części Boskiej Liturgii nigdy nie była jednoznaczna, a z drugiej – podkreśla bogactwo tego rytu. Już pierwsza interpretacja, autorstwa Teodora z Mopsuestii widziała w liturgii eucharystycznej ikonę całego zbawczego dzieła Chrystusa. Takie postrzeganie liturgii będzie się przewijać przez kolejne wieki. W takim rozumieniu procesja z darami ofiarnymi staje się początkiem tej zbawczej drogi, a diakoni symbolizują aniołów, będących towarzyszami Chrystusa. Inaczej postrzega tę procesję Maksym

¹⁹ Sam dialog w liturgii sprawowanej przez grekokatolików różni się odrobinę od obecnego w liturgii prawosławnej, jednakże pominę te różnice, gdyż są niewielkie i nic niewnoszące do treści pracy.

²⁰ J. CZERNSKI, *Boska liturgia*, s. 109.

²¹ Por. J. CZERNSKI, *Boska liturgia*, s. 10, 109.

²² Por. H. PAPROCKI, *Misterium Eucharystii*, s. 228.

Wyznawca, utrzymując, iż jest ona symbolem rozpoczynającego się nowego życia niebiańskiego i momentem objawienia się Bożego zbawienia²³.

Obszernie interpretacji procesji Wielkiego Wejścia dokonał patriarcha Germanos w VIII w. Jego zdaniem procesja ta odtwarza treść *Cherubikonu*, w której diakoni idący na czele procesji są ikonami świętych, którzy poprzedzają w procesji Cherubinów i aniołów. Procesja ma na celu przygotować drogę Jezusowi Chrystusowi, który ma złożyć na ołtarzu bezkrwawą ofiarę. Woń kadzidła niesionego w procesji jest symbolem obecności Ducha Świętego, a ogień – ikoną Jego Bóstwa. Śpiewana w trakcie procesji druga część hymnu Cherubinów, silnie podkreśla końcową akklamację „Alleluja”. W ten sposób liturgia wskazuje na prawdę, iż wydarzenia męki, śmierci i stąpienia do piekieł są tylko kolejnymi stopniami na drodze do zwycięskiego zmartwychwstania Chrystusa. W tej mistagogicznej interpretacji procesja z darami, złożenie ich na ołtarzu oraz przykrycie welonami stają się ikoną wydarzeń zdjęcia Chrystusa z krzyża, owinięcia Go w płótna przez św. Józefa i złożenia w grobie. Interpretację, w której liturgia jest odtwarzaniem poszczególnych etapów z życia Zbawiciela, prezentował również biskup Andydy – Teodor. On w procesji z darami widział symbolikę uroczystego wjazdu Chrystusa do Świętego Miasta, co podzielało kilku innych interpretatorów (np. Mikołaj Kabasilas)²⁴. E. Przybył twierdzi, że Wielkie Wejście oznacza „drogę Chrystusa na Krzyż, Jego Śmierć i Złożenie do Grobu”²⁵.

Trochę inaczej interpretuje ten obrzęd metropolita Tesalonik – Symeon. Widział on w nim ikonę przyjscia Królestwa Bożego, obecnego w dziele zbawczym Chrystusa. Jak pisze J. Czernski: „Przez swoje rany i śmierć Chrystus zaofiarował nam nieśmiertelność i przebóstwienie naszej ludzkiej natury. Stąd Wielki Wchód symbolizuje jednocześnie złożenie Chrystusa do grobu oraz Jego paruzję”²⁶. Warto jeszcze przypomnieć opinię H. Paprockiego, którą wspominałem wcześniej, iż pierwotną symboliką tego obrzędu jest pogrzeb Chrystusa²⁷.

4. Wnioski

Przygotowane dary zostaną uroczystie przeniesione na ołtarz dopiero podczas obrzędu Wielkiego Wejścia. Różni interpretatorzy widzieli w niej różne momenty

²³ Por. J. CZERSKI, *Boska liturgia*, s. 110–111.

²⁴ Por. *tamże*, s. 111.

²⁵ E. PRZYBYŁ, *Prawosławie*, Kraków 2006, s. 156.

²⁶ J. CZERSKI, *Boska liturgia*, s. 111.

²⁷ Por. H. PAPROCKI, *Misterium Eucharystii*, s. 224–225.

z życia Zbawiciela, a samej procesji z darami nadawano z jednej strony charakter pogrzebu Chrystusa, a z drugiej uroczystego i chwalebego wkroczenia do Jerozolimy Boga-Króla wszechświata. Poprzez to bogactwo interpretacyjne obrzęd ten jawi się jako swoista katecheza na temat całego zbawczego dzieła Jezusa Chrystusa. Śpiew hymnu Cherubinów, towarzyszący temu rytowi, mocniej uwydatnia jedną z interpretacji, która widzi w procesji Wielkiego Wejścia odbicie procesji niebieskiej, w której Cherubini i aniołowie prowadzą Baranka Bożego do ołtarza w celu złożenia bezkrwawej ofiary. To uwidacznia, że liturgia ziemską jest ikoną liturgii niebieskiej. Również tutaj na sposób symboliczny wierni są włączani w składanie darów. Różnorodność mistagogicznych interpretacji z jednej strony wskazuje na zmieniające się rozumienie analizowanego obrzędu, z drugiej – na jego częściową niejednoznaczność lecz w konsekwencji jest to dowodem na teologiczną obfitość Wielkiego Wejścia, gdyż obrzęd ten potrafi przekazywać tak różnorodne prawdy.

Theology of bringing gifts in the Byzantine liturgy on the example of the rites of the Great Entrance

Abstract

Eastern liturgy, full of symbolic and allegorical interpretations, is a mystery that wants to go beyond time and enter into eternity. Therefore, looking at the apparently simple rite of the Great Entrance, it is far from being merely a technical offering of material gifts that will later be consecrated, but a deep theological and symbolic rite. The discovery of this beauty requires reading the language of symbols, so this article is intended to bring closer the symbolic and mystical meaning of the Great Entrance, showing the theology of bringing the gifts in the Byzantine liturgy.

Keywords: Byzantine liturgy, great entrance, sacrifice, preparation of gifts, offerings.

Streszczenie

Liturgia wschodnia, pełna bogactwa symboli i alegorycznych interpretacji, jest misterium, które chce wychodzić poza ramy czasu i wchodzić w wieczność. Dlatego wyglądający na pozornie prosty obrzęd Wielkiego Wejścia jest daleki od bycia tylko technicznym wniesieniem materialnych darów, które zostaną później konsekrowane, lecz jest obrzędem głęboko teologicznym i symbolicznym. Odkrycie tego piękna wymaga odczytania języka symboli, dlatego artykuł ten ma za zadanie przybliżyć symboliczno-mistagogiczne znaczenie Wielkiego Wejścia, wskazując na teologię wniesienia darów w liturgii bizantyjskiej.

Słowa kluczowe: liturgia bizantyjska, Wielkie Wejście, ofiarowanie, przygotowanie darów, dary ofiarne.

Bibliografia

CZERSKI J., *Boska liturgia św. Jana Chryzostoma. Wprowadzenie liturgiczno-biblijne do Liturgii Eucharystycznej Kościoła Wschodniego*, Opole 1998.

EVDOKIMOV P., *Prawosławie*, Warszawa 2003.

CZERSKI J. (red.), *Liturgikon Bizantyjski. Liturgia Eucharystyczna św. Jana Chryzostoma*, Opole 2002.

NOWOWIEJSKI A.J., *Wykład Liturgii Kościoła Katolickiego*, t. V: *Msza Święta*, Płock 1993.

PAPROCKI H., *Misterium Eucharystii. Interpretacja genetyczna liturgii bizantyjskiej*, Kraków 2010.

PARSH P., *Wtajemniczenie w Ofiarę Mszy Świętej*, Kraków 1947.

PRZYBYŁ E., *Prawosławie*, Kraków 2006.

KAMIL MIELNICZUK – (ur. 1987) kapłan Archidiecezji Lubelskiej, w 2013 r. uzyskał tytuł magistra teologii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, od 2017 r. doktorant w Instytucie Liturgiki i Homiletyki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: mielniczuk.kamil@gmail.com.